

Ihmismieli ja sosiaalinen vuorovaikutus

Anssi Peräkylä & Antti Gronow

Sosiologian tutkimuskohteina ovat perinteisesti olleet yhteiskunnan rakenteet ja toisaalta sosiaalinen vuorovaikutus. Se, mitä kutsumme mieleksi, on yleensä määritelty toisen tieteenalan, psykologian, tutkimuskohteeksi. Yhteisöllisyyttä ja vuorovaikutusta on kuitenkin vaikea, ellei jopa mahdotonta, kuvata ilman, että samalla viitattaisiin jollain tavoin ihmismieleen. Sosiologian klassikkoon, Émile Durkheimiin, nojaten mielenilmiöt on määritelmällisesti rajattu sosiaalityeiden alueen ulkopuolelle. Durkheim kuitenkin puhui myös kollektiivisista *mielellisistä* tiloista eikä täten oikeastaan itsekään noudattanut orjallisesti omaa ohjenuoraansa. Sosiologian klassikoista myös Max Weber (1864–1920) käsitteli yksilöiden toiminnalleen antamia merkityksiä ja mahdollisuuksia näiden merkitysten ymmärtämiseen. Kuvatessaan vuorovaikutusta ja yhteiskuntaa sekä Durkheim että Weber siis viittasivat mieleen ja mielellisiin ilmiöihin.

Tässä luvussa esitellään vuorovaikutukseen keskittyvää sosiologista tapaa ymmärtää mieltä muutaman ajankohtaisen empiirisen tutkimuslinjan valossa.³⁰ Monet sosiologian osa-alueet voisivat olla lähtökohtana etsittäessä sosiologista tapaa ymmärtää mieli. Esimerkiksi sosiologi Norbert Eliaksen työssä ja siitä liikkeelle lähteneessä historiallisen sosiologian tutkimusperinteessä selvitetään yhteiskunnan rakenteen muutoksen ja tunteiden itsekontrollin välistä yhteyttä, kun taas niin sanotun Frankfurtin koulukunnan teksteissä³¹

tarkasteltiin yhteiskuntarakenteen yhteyksiä yksilöiden persoonallisuusrakenteisiin. Tämän luvun tarkastelukulma on rajatumpi, sillä sitä voisi luonnehtia mikrososiologiseksi. Tarkastelun kohteena on tällöin sosiaalisen vuorovaikutuksen ja ihmismielen välinen suhde.

Lähdemme liikkeelle käsittelemällä sosiaalisena konstruktionismina tunnetun ajattelusuuntauksen piirissä esitettyjä näkemyksiä ja tutkimustuloksia mielen ja vuorovaikutuksen suhteesta. Konstruktionismiin keskitymme siksi, että se on saavuttanut vaikutusvaltaisen aseman mielen yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Tämän jälkeen siirrymme esittelemään kahta tutkimusohjelmaa, jotka esittävät sekä täydentäviä että korjaavia huomioita: yritystä integroida mielen teoriaan liittyvä tutkimusperinne keskusteluanalyttiseen vuorovaikutustutkimukseen ja näkemystä yksilöllisen ja vuorovaikutuksellisen affektiivisen säätelyn systeemiluonteesta. Näiden tutkimusohjelmien kautta avautuu sellainen mikrososiologinen eli ihmisten väliseen vuorovaikutukseen painottuva tutkimusote, joka ei ylenkatso psykologiaa ja biologiaa vaan asettuu niiden kanssa aidosti dialogiin.

KONSTRUKTIONISTINEN MIELEN SOSIOLOGIA

Sosiaalisiksi konstruktionismiksi kutsuttu tutkimusohjelma on muokannut sekä kansainvälistä että suomalaista sosiologiaa erityisesti 1980-luvulta lähtien. Konstruktionismin yksi juuri on Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin fenomenologisessa sosiologiassa,³² joka nojasi filosofi Alfred Schutzin teoreettiseen analyysiin subjektiivisen kokemuksen ja ihmisten välisen ymmärtämisen eli intersubjektiivisuuden rakentumisesta. Tässä fenomenologisessa perinteessä miellellä on erityinen paikkansa: yhteiskunnallinen todellisuus rakentuu maailmaan ja toisiin ihmisiin suuntautuneen, havaitsevan ja tulkitsevan mielen prosesseissa. Lähtökohtana on yksittäinen mieli ja se,

miten maailma rakentuu sille sosiaalisen tiedon kautta – ilman, että tuon maailman varsinaisesta luonteesta oltaisiin kiinnostuneita. Tässä luvussa huomio kohdistuu ennen kaikkea sosiaalisen konstruktio-
nismien myöhempiin ja radikaalimpiin muotoiluihin, koska ne ovat olennaisesti vaikuttaneet siihen, millaiseksi vuorovaikutustutkimus on yhteiskuntatieteissä muotoutunut. Konstruktio-
nismista ohjelmaa mielellisten ilmiöiden tutkimisessa ovat ehkä selkeimmin muotoil-
leet brittisosialogi Jeff Coulter ja englantilaisessa Loughboroughin
yliopistossa vaikuttava tutkimusryhmä. Vaikka tämän ryhmän jäsenet
(esim. Derek Edwards ja Jonathan Potter) ovat peruskoulutukseltaan
psykologeja, tutkimussuuntausta voi kaikkienensa kutsua konstruktio-
nismiseksi mielen sosiologiaksi.

Konstruktio-
nismisessä mielen sosiologiassa kieltäydytään käyttä-
mästä toimijan sisäisiä mielellisiä tiloja tai prosesseja – esimerkiksi
tunteita tai tietoja – ihmisten toiminnan selityksenä. Sisäiset tilat tai
prosessit ovat *kulttuurin jäsenten* eli maallikoiden omalle ja toisten
toiminnalle antamia selityksiä. Konstruktio-
nismisessä mielen sosiologi
ottaa nämä selitykset tutkimuskohteekseen. Hän tutkii, mitä ihmiset
saavat aikaan vuorovaikutuksessa puhumalla intentioista, motiiveista,
haluista tai muista mielellisistä seikoista. Tavat viitata mieleen vaihte-
levat kontekstin mukaan: esimerkiksi motiiveista puhutaan eri tavalla
arkikeskustelussa, psykoterapeutin vastaanotolla ja oikeussalissa.

Mieleen liittyvät seikat siis toimivat viitepisteinä, resursseina,
joita ihmiset käyttävät toiminnan selittämisessä – eikä näiden viite-
pisteiden todellisesta luonteesta voida sanoa mitään. Coulter muo-
toili konstruktio-
nismista tutkimusohjelmaansa teoreettisesti, dialogissa
Ludwig Wittgensteinin myöhäisfilosofian kanssa. Ehkä eniten kiin-
nostavaa empiiristä tutkimusta tämän ohjelman viitekehityksessä on
tehnyt Loughboroughin yliopistossa vaikuttava diskursiivisen psy-
kologian tutkimusryhmä, joka on selvittänyt muun muassa asenteita,

toimintatapumuksia ja emootioita koskevien olettamusten ja väittämien käyttöä toiminnan selittämisessä. Potterin mukaan: ”[diskursiivinen psykologia] käsittelee mieltä, persoonallisuutta, kokemusta, emootioita, intentioita ja niin edelleen siltä kannalta, miten nämä *konstruoidaan* ja miten niihin *orientoidutaan* vuorovaikutuksessa”.³³ Mielelliset ilmiöt eivät siis ohjaa vuorovaikutusta, eikä tutkija viittaa niihin vuorovaikutuksen varsinaisina selityksinä. Diskursiivisen psykologian näkökulmasta se, mitä kutsumme mieleksi ja siihen liittyviksi asioiksi, kuten tiedoksi, tunteiksi tai intentioiksi, rakennetaan (siis *konstruoidaan*) vuorovaikutuksessa. Tutkijan kannalta mieli ja siihen liittyvät ilmiöt ovat olemassa silloin ja vain silloin, kun vuorovaikutuksessa olevat ihmiset suuntautuvat näihin asioihin esimerkiksi perustellessaan omaa toimintaansa tai selittäessään toisten toimintaa tunteilla, tiedolla tai aikomuksilla. Tutkijan tehtäväksi jää tällöin mielen rakentamisen ja mieleen suuntautumisen käytäntöjen kuvaaminen.

Diskursiivinen psykologia lähti liikkeelle psykologian viime vuosikymmenten valtavirran, kognitiivisen psykologian, kritiikistä. Diskursiiviset psykologit kyseenalaistivat kognitivistien keskeisen olettamuksen, jonka mukaan tiedolliset prosessit ja representaatiot ohjaavat ihmisten reagointia ympäristön ärsykkeisiin. He halusivat tarkastella (kielellisen) toiminnan organisaatiota, eivät toiminnan taustalla olevia, oletettuja kognitiivisia rakenteita. Sosiologiassa konstruktionistisella tutkimuksella on hieman erilainen teorianhistoria. Suomalaiseen sosiologiaan konstruktionistinen tutkimusote rantautui 1980- ja 1990-lukujen taitteessa, jolloin sosiologit innostuivat mikrotason kulttuurien, yhteisöjen ja toimintakäytäntöjen tutkimuksesta. Se, mitä asiat *merkitsivät* ihmisille, nousi keskeiseksi kysymykseksi. Konstruktionismi avasi tähän tutkimuskenttään uusia etenemissuuntia. Sen sijaan että yritettäisiin päästä toimijoiden

”päiden sisälle”, ymmärtämään kokemuksia ja toiminnan todellisia vaikuttimia, voitiinkin keskittyä siihen, mikä oli havaittavissa ja kiistattomasti olemassa: toimijoiden tapoihin kuvata ja selittää omaa ja toisten toimintaa. Tämä oli myös selkeästi sosiologinen tutkimusohjelma: jos toimijoiden mentaaliset tilat ja prosessit ovat väistämättä psykologisia ilmiöitä, heidän diskursseissaan ilmenevät tavat selittää toimintaansa ovat kiistatta sosiaalisia seikkoja.

Sosiologi Anssi Peräkylän tutkimus *Kuoleman monet kasvot* (1990) käy konstruktionistisen mielen sosiologian esimerkistä. Tutkimuksen kohteena oli vakavasti sairaiden potilaiden hoito yliopistosairaalaympäristössä. Henkilökunta teki taajaan olettamuksia potilaiden ja heidän omaistensa kognitiivisista ja emotionaalisista tiloista eli siitä, miten he ymmärsivät potilaan tilanteen ja kuinka he siihen suhtautuivat. Tutkimuksessa selvitettiin, miten ja mihin näitä julki lausuttuja olettamuksia käytettiin. Potilaan tai omaisten kognitiivisia ja emotionaalisia tiloja määriteltiin erityisesti silloin, kun sairaalan tavanomaiset toimintarutiinit (jotka eivät itsessään edellyttäneet tällaista mielen määrittelyä) jollain tapaa rikkoutuivat. Rutiineja voi rikkoa esimerkiksi niihin sopeutumaton potilas tai odotusten vastaisesti käyttäytyvä omainen. Määrittelemällä potilaan tai omaisen emotionaalinen tai kognitiivinen tila käsiteltiin organisaation toiminnan häiriöitä. Mieltä koskevat kuvaukset olivat siis vahvasti yhteydessä kyseiseen sosiaaliseen instituutioon eli sairaalaan.

Konstruktionistinen mielen sosiologia nojaa paljolti keskusteluanalyysistä peräisin oleviin tutkimusmenetelmiin. Sen perusajatukseksi on, että tutkijan tulee säilyttää ”agnostinen” asenne toimijoiden todellisiin mielentiloihin nähden. Tutkijan tehtävänä on vain kuvata vuorovaikutuksen rakennetta ja tämän rakenteen kautta toteutettavia toimintoja. Tarvetta viittauksille yksittäisten toimijoiden mielentiloihin ei täten synny. Keskusteluanalyysin menetelmällisiksi

nyrkkisäännöiksi ovatkin muodostuneet seuraavat: 1) emme voi tietää toimijoiden mielentiloja, 2) viittauksia mielentiloihin ei tule käyttää toiminnan tai vuorovaikutuksen rakenteen selityksinä, ja 3) mielentiloja tulee tarkastella vain toimijoiden vuorovaikutuksen kautta esiin tuotuina seikkoina, ei toimijoiden sisäisinä ominaisuuksina.

Vaikka konstruktivistinen sosiaalitieteellinen tutkimus on 2000-luvulla ollut lisääntyvän kritiikin kohteena, on selvää, että ohjelma on myös uudistanut sosiaalitieteellistä ajattelua ihmisen mielestä ja sosiaalisesta toiminnasta. Esimerkiksi haastattelutilanteissa annettuja kuvauksia haastateltavan omasta mielestä on tapana tarkastella huomioimalla vuorovaikutuskonteksti, jossa kuvaukset on annettu, koska tuo konteksti voi vaikuttaa kuvausten luonteeseen. Mielen kuvaamiseen erikoistuneiden ammatillisten käytänteiden, kuten neuvonnan tai psykoterapian, vuorovaikutustilanteiden tutkimus on avannut uuden näkökulman psykologian ja kasvatuksen ammatteihin. Näitä tutkimuksia voidaan lukea konstruktivistisen mielen sosiologian valossa selvityksinä siitä, millaisten institutionaalisten käytänteiden kautta käsitykset mielellisistä ilmiöistä rakennetaan ja miten näihin käsityksiin suuntaudutaan eri tilanteissa.³⁴

Jotain on kuitenkin myös menetetty. Tarkastellessaan mieltä johdonmukaisesti siltä kannalta, miten toimijat määrittävät omaa ja toistensa mieltä osana vuorovaikutuksellisia projektejaan – osana oman tai toisen toiminnan oikeuttamista, puolustamista tai kritisointia – konstruktivistinen mielen sosiologia sulkee tarkastelun ulkopuolelle *varsinaiset mielelliset prosessit*. Tunteet, halut tai tieto eivät ole sille olemassa toimijoissa tapahtuvina asioina vaan ainoastaan vuorovaikutuksessa tiettyjä tarkoituksia varten esiin tuotuina. Tämä voi johtaa melko kyyniseen, ”machiavellistiseen” kuvaan ihmisestä. Mieli on tällöin vain näennäinen ja ideologinen asia, joka palautuu niihin vuorovaikutuksellisiin projekteihin ja strategioihin, joita mieleen

viittaaminen palvelee. Tällainen kuva mielestä köyhdyttää sosiologian ilmiökenttää eli kuvaa sosiaalisen alueesta. Intersubjektivisuuden monet ulottuvuudet – toisen mieleen suuntautuminen, toisen mielen ymmärtäminen, toisen mieleen vaikuttaminen ja toisen mielen vaikuttamaksi tuleminen – rajautuvat kokonaan pois sosiaalisen kuvauksesta. Toimijoiden oletetaan kykenevän viittamaan erilaisiin mieleen liittyviin seikkoihin osana vuorovaikutusprosesseja, mutta siitä, miten ihmisten mielelliset kyvyt mahdollistavat tämän viittamisen, ei sanota mitään. Mieli on vain sitä, miten siihen keskustelussa viitataan. Näin tullaan sulkeneeksi pois kysymykset siitä, miten *käsitykset* mielestä ja *itse mieli* ovat vuorovaikutuksessa keskenään.

Esittelemme seuraavaksi kahta viime aikoina muotoiltua tapaa tutkia sosiaalista vuorovaikutusta. Molemmat tutkimusotteet tarkastelevat mieltä erottamattomasti sosiaaliseen vuorovaikutukseen ankkuroituneena ilmiönä. Samalla ne ovat avoimia mielen kokemuksellisille, psykologisille ja myös biologisille ulottuvuuksille.

MIELEN LUENNAN MIKROSOSIOLOGIA

Edellä kuvailtiin lyhyesti niitä keskustelunanalyysin aineksia, jotka käyvät yhteen konstruktionistisen mielen sosiologian tutkimusohjelman kanssa. Samalla mainittiin, että keskustelunanalyysia voidaan ymmärtää ja käyttää muunlaisista lähtökohdista käsin. Ei-konstruktionistisessa tulkinnassa intersubjektivisuus eli mielten *välisyys* on keskustelunanalyysin keskeinen ilmiö. Kysymys siitä, miten mieli voi tavoittaa toisen mielen, askarrutti muiden muassa Schutzia ja häntä edeltäneitä fenomenologia filosofeja, joiden lähtökohtana oli fenomenologian hengessä yksittäisen subjektin tietoisuus. Etnometodologisen tutkimusotteen edustajan John Heritagin muotoilemana intersubjektivisuuden ongelmassa on kysymys siitä, kuinka toimijat

voivat jakaa kokemuksiaan luonnosta ja yhteiskunnasta ja kommunikoida näistä kokemuksista.³⁵

Keskustelunanalyttisen ratkaisun avaimena on ymmärrys toiminnan *sekventiaalisuudesta* eli peräkkäisten toimintojen yhteen liittyemisestä. *Seuraava* puheenvuoro (tai muunlainen, ei-verbaalinen teko) tuo ilmi tekijänsä tulkinnan siitä, mitä *edellinen* puheenvuoro (tai muunlainen teko) tarkoitti. *Kolmas* puheenvuoro antaa ensimmäisen tuottajalle mahdollisuuden korjata ja ohjata toisen puheenvuoron puhujan ilmi tuomaa ymmärrystä siitä, mitä hän ensimmäisellä puheenvuorollaan tarkoitti. Tämän myötä puheenvuorojen välinen jatkuvuus ja peräkkäisten puheenvuorojen tiivis yhteen liittyminen mahdollistaa yhteisen, intersubjektiiivisen kokemuksen.

Lingvistinen antropologi Stephen Levinson on vienyt intersubjektiiivisuuden kysymyksiin pureutuvaa keskustelunanalyttistä tutkimusta eteenpäin. Hän tuo yhteen psykologista keskustelua mielen teoriasta ja sosiologisen vuorovaikutustutkimuksen tuloksia. Levinsonin ja Enfieldin mukaan vuorovaikutuskumppanit ottavat aina osaa ”yhteiseen mentaaliseen maailmaan”.³⁶ Tämä yhteinen mentaalinen maailma koostuu toisten käyttäytymiseen liittyvistä odotuksista sekä olettamuksista, jotka koskevat toisten tietämystä, pyrkimyksiä eli intentioita ja vaikuttimia eli motiiveja.

Niin kutsuttu mielen teoria on Levinsonin näkemyksen ydinaines. Mielen teoria ei ole tieteellinen teoria, vaan se on jokaisen normaalisti kehittyneen ihmisen perustava kyky jäsentää sosiaalista maailmaa. Se tarkoittaa kykyä liittää toisille ihmisille ulkoisesta maailmasta ja havainnoijan omasta kokemuksesta riippumaton ja erillinen kokemusmaailma. Oletamme automaattisesti, että muilla ihmisillä (ja myös monilla muilla elävillä olennoilla) on uskomuksen, halun ja aikomuksen kaltaisia sisäisiä tiloja. Kädellisten tutkimuksesta 1970-luvulla liikkeelle ponnistanut mielen teoriaa koskeva tutkimus

on ollut psykologian piirissä hyvin vilkasta viimeisten parinkymmenen vuoden aikana.

Klassisessa väärä uskomus -koeasetelmassa lapselle kerrotaan tarina esineestä, joka päähenkilön sitä näkemättä siirretään toiseen paikkaan. Kysymys voi olla vaikka suklaapatukasta, jonka tarinan päähenkilö (hänskin lapsi) on pannut kaapin päälle ja jonka päähenkilön äiti siirtää lapsen poissa ollessa jääkaappiin. Kun tarinan kuulijalta kysytään, mistä päähenkilö etsii suklaapatukkaa kotiin palattuaan, alle neljävuotiaat tyypillisesti vastaavat, että ”jääkaapista”. Suunnilleen neljän vuoden iästä lähtien vastaus on, että ”kaapin päältä”. Neljä vuotta täyttäneillä lapsilla on siten kehittyneempi mielen teoria, sillä he kykenevät hahmottamaan, että tarinan päähenkilöllä on heidän omasta kokemusmaailmastaan riippumaton kokemusmaailma. He siis ymmärtävät, että vaikka tarinan kuulijana he itse tietävät suklaapatukan paikan vaihtuneen, tarinan lapsi ei asiaa tiedä oltuaan poissa silloin, kun suklaapatukan paikka vaihtui. Tätä nuoremmat lapset eivät tähän kykene, vaan he kuvittelevat, että heidän oma kokemusmaailmansa on myös muiden kokemus maailmasta. Toki aikuisetkin käyttävät omia mielensisältöjään muiden mielenliikkeiden päätteilyyn – jopa siinä määrin, että kuvittelemme muut enemmän itsemme kaltaisiksi kuin he todella ovat.³⁷

Kapean määritelmän mukaan henkilöllä joko on tai ei ole mielen teoriaa, ja normaalissa kehityksessä kyky ilmaantuu yleensä neljännen ikävuoden tienoilla. Nytemmin vallitsevaksi on muodostunut kuitenkin näkemys, jonka mukaan mielen teoria omaksutaan vaiheittain. Kyky suuntautua vuorovaikutuskumppanin mieleen alkaa luultavasti kehittyä jo vauvaiässä, ja tämä kompetenssi rikastuu vielä pitkälle toiselle kymmenelle asti, ellei pidempäänkin. Lisäksi on havaittu, että autismin kirjoon lukeutuviin kehityshäiriöihin usein liittyy ongelmia mielen teoriassa, kuten Erkki Kilpinen kirjoittaa luvussaan. Autistien

sosiaaliset ongelmat näkyvät siinä, etteivät he välttämättä automaattisesti suuntaa tekemisiään ja sanomisiaan suhteessa muiden ihmisten mahdollisiin ja todellisiin reaktioihin. Tämän orientaation puute voi aiheuttaa hankaluuksia vuorovaikutustilanteissa.

Mielen teoria on jatkuvassa käytössä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Kysymys on automaattisesta, tiedostamattomasta ja ei-tahdonalaisesta prosessista, jota ei tarvitse suurimmalle osalle ihmisistä erikseen opettaa. Toki etenkin pienille lapsille (ja usein aikuisillekin) täytyy toistuvasti muistuttaa, että muilla on heidän haluistaan poikkeavia käsityksiä ja toiveita. Inhimillisen vuorovaikutuksen perusmuoto on kuitenkin se, että vuorovaikutuskumppanit lukevat toistensa tarkoituksia – niin sanottuja kommunikatiivisia aikomuksia – ja vastaavat näihin lähes automaattisesti. Kysymys ei siten tuota vastausta pelkkänä ”konstruoituna” sosiaalisena rakenteena, vaan vastaaja automaattisesti suuntautuu kysyjän aikomukseen saada vastaus ja tuottaa vastauksen (tai joskus jättää sen tuottamatta). Vastaaminen, tai mikä tahansa responsiivinen teko, edellyttää toisen mielen lukemista, mielen teorian käyttämistä, sillä ilman sitä on vaikea ymmärtää, mikä on kysymyksen konteksti ja siten sen todellinen tarkoitus.

Eräs tärkeä kohta, jossa toisen mielen lukeminen tai simulointi tulee havaittavaksi, on niin sanottu esisekvenssi. Esimerkiksi arkipäiväistä kutsua edeltää usein sekvenssi, jossa kutsun esittäjä tiedustelee ensin vuorovaikutuskumppaniltaan tämän suunnitelmia. Kysymys-vastaus-sekvenssi edeltää tällöin kutsusekvenssiä. Jos kumppani kertoo, ettei hänellä ole muita suunnitelmia, kysyjä esittää kutsunsa. Jos vastaajalla taas on jo muita suunnitelmia, kutsu voi jäädä kokonaan esittämättä. Vastatessaan suunnitelmiaan koskevaan kysymykseen vuorovaikutuskumppani saattaa muotoilla vastauksensa ottaen jo valmiiksi huomioon, että kysyjän aikeena on esittää kutsu. Vastaaja siis

ennakoi toisen aikomuksia. Seuraava esimerkki on englanninkielisen puhelinkeskustelun alusta.

ESIMERKKI 1³⁸

- 01 A: Hello
02 B: Hi.
03 A: Hi.
04 B: Whatcha doin'.
05 A: Not much.
06 B: You wanna drink?
07 A: Yeah.

Neljännellä rivillä B kysyy A:lta, mitä tämä on tekemässä. Kysymyksen voisi vastata monella tavalla riippuen siitä, millaisen aikomuksen kysyjällä ajattelee olevan. ”Luen lehteä”, ”katselen televisiota” tai ”juttelen kämpäkaverin kanssa” voisivat kaikki olla mahdollisia ja muodollisesti tosiakin vastauksia. A vastaa kuitenkin ”enpä ihmeempiä” (rivi 5). Vastaus on muotoiltu tuomaan esille se seikka, ettei A:lla ole tähdellistä ja sitovaa tekemistä (vaikka epäilemättä hän on *jotakin* tekemässä). Se siis antaa ymmärtää, että hän on vapaa. Näin A orientoituu siihen, että B:n kysymyksen tarkoitusperänä on pohjustaa kutsua johonkin. Rivillä kuusi kutsu esitetäänkin. Otteessa tapahtuu jotain, mitä voisi kutsua kaksinkertaisen intention tunnistamiseksi: kysymys kantaa kysyjän intentiota saada vastaus, mutta samalla vastaaja suuntautuu kysyjän intention esittää kutsu sopivan vastauksen saatuaan.

Toisen mielen lukeminen tai simuloiminen on vahvasti refleksiivinen kyky: muodostan käsityksen vuorovaikutuskumppanini intentionista hänen käyttäytymisensä perusteella ja näin simuloin hänen

mentaalista maailmaansa. Tämän lisäksi *simuloi sitä, miten hän simuloi minun mentaalista maailmaani*. Tällainen refleksiivinen simulointi näkyy esimerkiksi vastaanottajaan suuntautumisen periaatteessa, joka luonnehtii kaikkea keskustelussa tapahtuvaa kuvaamista: puhujat pyrkivät valitsemaan sellaisen kuvauksen, jonka he tietävät vastaanottajan tunnistavan. Voimme puhua esimerkiksi ”Ainosta”, ”Aino Sinemästä” tai ”yhdestä työkaverista”, riippuen siitä, mitä tiedämme puhekumppanin tietävän tästä henkilöstä. Vuorovaikutuksessa puhe muovataan vastaanottajalle läpinäkyväksi. Tämä edellyttää, että puhuja simuloi sitä, miten vastaanottaja simuloi hänen aikeitaan. Mikäli puhuja epäonnistuu refleksiivisessä simuloinnissa, voi kuulija kokea tämän jopa loukkaavana tai ainakin tiedollisesti hämmentävänä (kuka *Aino?*). Kysymys on myös pedagogisten ammattien haasteesta. Nämä ammatit edellyttävät sitä, että opettaja kykenee simuloimaan opettavien mielenkyvyt ja ennakkotietämyksen tavalla, joka mahdollistaa asioiden oppimisen. Opetettavaa asiaa ei parane muotoilla siten, että kaikki menee niin sanotusti yli hilseen, mutta ei myöskään niin, että vain toistaa jo ennalta tiedettyä.

Levinsonin tapa tuoda yhteen mielen teoriaa ja keskustelun rakennetta käsittelevät tutkimustraditiot avaa uuden näkökulman vuorovaikutukseen. Kaikki keskusteluvuorovaikutusta jäsentävät rakenteet – vuorottelurakenne, sekvenssirakenne ja niin edelleen – edellyttävät jonkinasteisia mielen teoriaan liittyviä kykyjä ja niiden käyttämistä vuorovaikutuksessa. Sitä mukaa kun vauvan kyky osallistua vuorovaikutukseen kasvaa, myös hänen mielen teoriaan liittyvä kompetenssinsa lisääntyy. Vuorovaikutuskäytänteiden ja mielen teorian omaksuminen kulkevat siis käsi kädessä. Keskustelun tulkitseminen mielen luennaksi ei itsessään lisää tietoa keskusteluvuorovaikutuksen rakenteista, mutta se auttaa meitä ymmärtämään paremmin intersubjektivisuuden rakentumista. Tästä näkökulmasta katsoen

yhdeksi tutkimuskysymykseksi asettuu sen selvittäminen, millaisia erityisiä muotoja mielen luenta saa erilaisissa yhteiskunnallisissa yhteyksissä ja ympäristöissä. Miten mielen luennan käytänteet palvelevat ja muuntuvat vaikkapa kasvatuksen, markkinoinnin, oikeudenkäytön tai terveydenhuollon instituutioissa?

Psykoterapia on yksi sellainen instituutio, jossa mielen luennan käytänteet ovat erityisen tärkeitä. Psykoterapiassa mielen luenta on myös erikoislaatuisella tavalla julkilausuttua: osapuolet eivät ainoastaan suuntaudu toistensa aikomuksiin vaan myös kuvaavat sanallisesti toistensa (etenkin potilaan) mielen eri puolia. Puheenvuoroja tuottaessaan ja vastaanottaessaan keskustelun osapuolet lukevat toistensa mieltä ja toisaalta myös toistensa luentaa omasta mielestään. Niinpä jokainen puheenvuoro esittää version puhujan ja vastaanottajan mielestä tässä ja nyt. Psykoterapiassa käytetään systemaattisesti hyväksi tätä keskustelun yleistä ominaisuutta: terapeutti ohjaa vuorovaikutusta ja sitä kautta myös ”mielten luentaa” tiettyihin suuntiin. Tämä tapahtuu sekä automaattisen mielen luennan tasolla että mielen luentaa tietoisesti käsitteellistämällä. Toimintaa motivoi usko siihen, että terapiahuoneessa tapahtuva kontrolloitu (tiedostamaton tai tiedostettu) mielen luenta vaikuttaa potilaan tapaan lukea omaa ja toisten mieltä myös terapiahuoneen ulkopuolella. Esimerkiksi ratkaisukeskeisessä terapiassa yritetään tuottaa sellaista luentaa potilaan mielestä, jossa potilas kykenee hallitsemaan ongelmiaan. Psykodynaamisesti suuntautuneissa terapioiden pyritään toisaalta tekemään potilaalle näkyväksi hänen tapojaan lukea vuorovaikutuskumppaninsa mieltä. Tätä sanotaan transferenssin analysoimiseksi.

Levinsonin inspiroima tapa ymmärtää sosiaalista vuorovaikutusta siis tuo yhteen mielen teoriaa koskevan psykologisen tutkimuksen ja keskusteluanalyttisen, sosiologisen tutkimusperinteen. Levinsonin tutkimusote keskustelee myös biologisen tutkimuksen kanssa.

Kädellisten tutkija Michael Tomasello on osoittanut, että *jaettu intentionaalisuus* on nimenomaan ihmisen sosiaalisuuteen kuuluva ominaisuus.³⁹ Vaikka on hyvä varoa kokonaisia lajeja koskevia yleistyksiä, vaikuttaa siltä, että vain ihmiset – jo hyvin nuoresta iästä alkaen – suhtautuvat toisen olennon tarkkaavaisuuteen sellaisena asiana, joka voi olla heille yhteistä ja johon he voivat myös vaikuttaa toimillaan. Tämä näkyy muun muassa siinä, että kädellisistä vain ihminen osoittaa asioita ohjatakseen lajikumppanin huomion johonkin kohteeseen ja myös seuraa toisen katsetta saadakseen tietoonsa, onko toisen huomio kiinnittynyt sinne, minne pitääkin. Mielen lukemisen kyvyn kehkeytyminen on siis tärkeä juonne ihmisen evolutiivisessa historiassa, koska se mahdollistaa kommunikatiiviset aikomukset ja yhteisen tarkkaavaisuuden – molemmat ovat edellytyksiä aidolle yhteistoinnille, jota inhimillisen kulttuurin kumuloituminen edellyttää (ks. Gronowin luku tässä kirjassa). Myös aivotutkimus on lisännyt ymmärrystämme tästä kompetenssista, kuten Riitta Hari kirjoittaa luvussaan. Ihmisaivojen kasvua selittävissä sosiaalisen älyn teorioissa on esitetty, että toisten ihmisten mielen ja aikomusten ymmärtäminen vaatii erityisen suuren osan aivokuoren resursseista. Evoluutio onkin tuottanut meille lähisukulaisiamme verrattomasti suuremmat aivot. Kaikkinensa näyttää siltä, että mielen luennan kyvyt ja käytänteet on tutkimusaihe, jossa sosiologia, psykologia ja biologia voivat rakentavasti kohdata toisensa. Sen myötä on syytä ylittää tutkimusohjelma, joka korostaa sosiaalisen alueen omalakisuuutta.

Konstruktionistinen mielen sosiologia ja Levinsonin tutkimuksista inspiraationsa saanut mielen luennan mikrososiologia ovat monessa suhteessa kaukana toisistaan. Sosiaaliselle konstruktionismille mentaalisten tilojen attribuointi on *kontingentti* asia: jotain, mitä vuorovaikutuksen kuluessa *joskus* tehdään, jotain, mikä palvelee erityisiä vuorovaikutuksellisia tarkoituksia (kuten oman

toiminnan oikeuttamista tai toisen toiminnan selittämistä tai arvioimista). Vuorovaikutus sujuu usein ilman tällaisia attribuutioita. Mielen luennan mikrososiologialle mentaalisten tilojen attribuointi sitä vastoin liittyy elimellisesti kaikkeen vuorovaikutukseen; ilman sitä ihmisten välinen vuorovaikutus ei olisi lainkaan sellaista kuin se nyt on. Konstruktionismi ja mielen luennan mikrososiologia ovat hyvin erilaisia myös suhteessa tieteenaloihin: konstruktionistinen mielen sosiologia on *sociologistinen* tutkimusohjelma siinä mielessä, että se käsittelee sosiaalista – tässä tapauksessa vuorovaikutuskäytänteitä – itsenäisenä organisaationa, jota tulee tutkia ilman kytkentöjä psykologiaan tai biologiaan. Mielen luennan mikrososiologia puolestaan on monitieteinen tutkimusohjelma, jossa sosiologian ilmiöistä avautuu kysymyksiä, joihin sosiologia voi vastata vain ja ainoastaan dialogissa psykologian ja biologian kanssa.

Mielen luennan mikrososiologiaa ja konstruktionistista mielen sosiologiaa yhdistää se, että molemmissa mieltä käsitellään ”toisen” perspektiivistä. Mielen luenta on *toisen* intentioiden, kognitioiden ja affektien tulkintaa. Sosiaalisessa konstruktionismissa mentaalisten tilojen attribuutiot voivat kyllä kohdistua joko toisen mieleen (toisen mielentilojen kuvaaminen keskusteluissa tai teksteissä) tai omaan mieleen (omien mielentilojen kuvaaminen keskusteluissa tai teksteissä). Kuitenkin myös silloin, kun mielen tiloja attribuoidaan itselle, näkökulma niihin on ”toisen”: omaa mieltä kuvataan *toiselle*, jotta omat teot esimerkiksi tulisivat oikeutetuiksi niissä vuorovaikutustilanteissa, joissa olemme toisten kanssa. Molemmissa tutkimussuuntauksissa perspektiivi mielenilmiöihin siis on loppujen lopuksi toisen mieli.

Ihmisten suhde omaan mieleensä ja tapa ilmaista omaa mieltään asettuvat tarkastelun kohteeksi kolmannessa lähestymistavassa, joka myös haastaa perinteistä vuorovaikutustutkimusta muotoilemaan

uudelleen omia kysymyksenasettelujaan. Seuraavaksi tarkastelemme tätä tunteiden vuorovaikutuksellista säätelyä tutkivaa lähestymistapaa.

TUNTEEN ILMAISUN VUOROVAIKUTUKSELLINEN SÄÄTELY

Käsitlemme seuraavaksi vuorovaikutustutkimukselle keskeisiä tapoja jäsentää sitä, miten ihmiset *ilmaisevat omaa mieltään*. Keskitymme erityisesti tunteiden ilmaisemiseen. Tällöin haetaan sellaista tapaa ymmärtää emootioiden ilmaisuja, jossa niiden sosiaalisen luonteen tarkastelu ei sulje pois näköaloja siihen, miten nämä ilmaisut ovat yhteydessä yksilön omaan kokemukseen ja sen taustalla vaikuttaviin psykofyysisiin prosesseihin. Tutkimuksen fokus laajenee näin ollen kokemuksellisuuden, psykologian ja myös biologian suuntaan.

Kasvot ovat tärkeä tunteenilmaisun kanava. Psykologi Paul Ekmanin tunnettujen tutkimustulosten⁴⁰ mukaan ihmisen perustunteilla – joihin voidaan lukea ilo, suru, viha, pelko ja toisinaan myös yllättyneisyys ja inho – on kullakin erityinen ilmaisumuotonsa ihmisen kasvoilla. Perustunteisiin liittyviä ilmeitä pidetään universaaleina, ja niiden kontrolli on vain osin tahdonalaista, kuten evoluutioteorian kehittäjä Charles Darwin jo aikoinaan esitti. Ihmiset eivät kuitenkaan ilmehdi samalla tavalla kaikkialla: ilmeiden tuottamista suodattavat kulttuureille ominaiset ilmaisusäännöt, jotka muokkaavat koetun emootion ja kasvoniilmeen välistä suhdetta. Jokaisella lienee kokemuksia tilanteista, joissa tiettyyn tunnekokemukseen, esimerkiksi iloon tai pettymykseen, liittyvää kasvojen ilmettä tulee yrittää välttää. Tällöin voi helposti käydä niin, että ilme työntyy ikään kuin väkisin esiin. Mieli, sisäinen maailma, tulee ilmaistuksi, vaikkei sitä haluaisikaan – joskus nolostuttavin seurauksin. Esimerkiksi kilpailijaksi

koetun henkilön menestyksestä kuuleminen voi tuoda pettymyksen ilmeen kasvoille, mikä voi olla hankalaa kilpailijan läsnä ollessa.

Ekmanilaisessa näkemyksessä ilmeen universaali biologia ja kulttuurin säännöt vaikuttavat molemmat tunteiden ilmaisuun. Empiirinen vuorovaikutustutkimus täydentää kuvaa osoittamalla, että ilmeiden säätely on osa keskustelun ja vuorovaikutuksen kulkua. Yksi toistuva tapa säädellä ja käyttää kasvoilla tapahtuvaa tunteenilmaisua näkyy arkikeskustelussa: puhuja usein muuttaa ilmettään puheenvuoronsa jälkeen, ja tämä muutos toimii kutsuna vastaanottajalle tuottaa ilmeen osoittama tunneraatio. Ilme puheenvuoron päättymisen jälkeen voi joko vahvistaa kerronnan aikana esiin tuotua tunnetta tai suunnata kerronnan tunnesävyä uudella tavalla. Tässä ei ole kysymys (ainakaan yksinomaan) siitä, että kulttuurin yleiset kiellot suodattaisivat yksilössä tunteen ilmaisua vaan pikemmin siitä, että ilmettä käytetään aktiivisesti vuorovaikutuksen kulun ja siihen liittyvän molemminpuolisen emotionaalisen ilmaisun säätelyssä. Näyttääkin siltä, että tunteenilmaisut ovat vahvasti välittömän vuorovaikutuksen säätelemiä. Toisaalta ne ovat myös keinoja välittömän vuorovaikutuksen säätelyyn. Johtaako tunteenilmauksien vuorovaikutuksellisen säätelyn tunnustaminen sitten takaisin konstruktionistiseen ajatukseen, jossa tunteet ja muut mielelliset ilmiöt ovat vain vuorovaikutuksen kulussa luotuja ilmiöitä? Näin pitkälle ei tarvitse mennä. Hahmottelemme seuraavaksi sellaista käsitteellistä ja tutkimuksellista näkökulmaa, jossa tunteiden vuorovaikutuksellista säätelyä tarkastellaan sulassa sovussa tunteiden kokemuksellisen ja fysiologisen puolen kanssa.

ITSESÄÄTELY JA VUOROVAIKUTUKSELLINEN SÄÄTELY JÄRJESTELMÄNÄ

Tunteiden säätely on viime vuosina ollut psykologiassa intensiivisen tutkimuksen ja keskustelun aiheena.⁴¹ Psykologiassa tunteiden säätelyä tarkastellaan ensi sijassa yksilön kykynä ja prosessina, jossa yksittäiset ihmiset koettavat vaikuttaa siihen, mitä he tuntevat ja millä tavalla he tunteensa ilmaisevat.⁴² Psykologinen tutkimus on eritelletty prosessin hermostollista ja kehityksellistä perustaa sekä sen yhteyksiä mielenterveyteen ja psyykkisiin häiriöihin. Itsesäätelyyn kuuluu vauvaiästä lähtien kiihtymystilan hallinta, tarkkaavaisuuden ylläpito ja kyky säädellä omien sisäisten tilojen ulkoisia ilmauksia. Aikuisuudessa tapahtuvaa itsesäätelyä on kuvattu yksilön suhteeksi omiin sisäisiin tiloihinsa: toisaalta pääsyksi niihin mutta myös kyvyksi jäsentää, arvostaa ja käyttää sisäisiä tiloja hyväksi. Toisaalta sosiaalishistoriallisesta kirjallisuudesta löytyy esimerkkejä siitä, miten tunteiden ilmaisemisen itsesäätelyssä on tapahtunut laajempia muutoksia. Vaikka itse kullekin tulee vastaan tilanteita, joissa tunteiden ilmaisemisen itsesäätely tuottaa ongelmia – esimerkiksi voimakkaan suuttumuksen vallassa – ihmiskunnan historia on silti tunteiden ilmaisun sivilisointumisen historiaa. Tämä tarkoittaa käytännössä lisääntyvää tunteiden ilmaisun itsesäätelyä. Joskus kuulee väitettävän, että kulttuurin vaatima tunteiden itsesäätely häiritsee ihmisen aidon ja spontaanin minuuden ilmenemistä. Toisaalta on hyvä huomata, että tunteiden lisääntyvä itsesäätely kulkee käsi kädessä esimerkiksi vähentyvän väkivalta-alttiuden kanssa.⁴³

Miten emootioiden säätely yksilöllisenä ja biologisena prosessina sitten on yhteydessä emootioiden sosiaaliseen, vuorovaikutukselliseen säätelyyn? Tätä yhteyttä on selvitetty varhaista (vauvojen ja hoitavien aikuisten) vuorovaikutusta ja psykoterapiavuorovaikutusta käsittelevissä tutkimuksissa. Näissä tutkimuksissa on havaittu, että

tunteiden vuorovaikutuksellinen säätely ja tunteiden itsesäätely muodostavat *järjestelmän*, sillä ne ovat toisiinsa niin tiiviisti kytköksissä. Beebe ja Lachman korostavat, että *samat* vuorovaikutustoiminnot palvelevat sekä itsesäätelyssä että vaikuttamisessa vuorovaikutuskumppaniin.⁴⁴

Itsesäätelyn ja vuorovaikutuksellisen säätelyn tiivis yhteys koskee toisaalta *tarkkailua* ja toisaalta *toimintaa*. Tarkkailun näkökulmasta korostuu yksilön oman psykofyysisen tilan seurannan ja vuorovaikutuskumppanin verbaalisen ja ruumiillisen ilmaisun seuraamisen yhteys, sillä seuraamme ja säätelemme omaa sisäistä tilaamme samaan aikaan kun seuraamme vuorovaikutuskumppanin sanoja ja tekoja. Muun muassa puheeseen vaikuttaa ratkaisevasti vastaanottajan välitön reaktio puhuttuun: puhuja seuraa jatkuvasti kuulijan katsetta, ilmeitä, eleitä ja äänellisiä palauteilmauksia ja suuntaa puhettaan niiden mukaan, esimerkiksi terävöittäen tai loiventaen puheessa esittämiään kannanottoja. Toiminnan affektiivinen konteksti rakentuu siis yhtä aikaa toimijan omasta psykofyysisestä tilasta sekä vuorovaikutuskumppanin ilmi tuomasta affektista.

Toiminnan näkökulmasta korostuu vastaavanlainen yhteys. Teot, joilla yksilö vaikuttaa vuorovaikutuskumppaniinsa – sanat, eleet, ilmeet – ovat samalla tekoja, joiden avulla yksilö säätelee omaa sisäistä tilaansa. Konkreettinen esimerkki on katseen pois kääntäminen varhaisessa vuorovaikutuksessa. Leikkiessään äitinsä kanssa 2–6 kuukauden ikäinen vauva voi välillä kääntää katseensa pois äidistä. Tällöin vauva vetäytyy pois vuorovaikutuksesta. Tutkimuksissa on havaittu, että vauvojen sydämen lyöntitiheys on epätavallisen korkea juuri ennen katseen pois kääntämistä ja palaa normaaliksi ennen kuin vauvat kääntävät katseensa takaisin äitiin. Näyttäisi siis siltä, että katseen kääntäminen säätelee vuorovaikutusta (vetäytyminen osallisuudesta) ja samaan aikaan myös vauvan sisäistä tilaa (sydämen lyöntitiheys

kiihtymystilan ilmentäjänä). Vastaava yhteys koskee ilmeitä. Kasvoilla on tärkeä tehtävä vuorovaikutuksen säätelyssä, sillä ilme on toisen havaittavissa ja se vaikuttaa toisen ilmeisiin, puheeseen ja muihin tekoihin. Toisaalta on runsaasti kokeellista tutkimustietoa siitä, että yksilön ilmeet vaikuttavat hänen omaan psykofyysiseen tilaansa muokaten niin kokemusta kuin somaattista tilaakin. Kovasti hymyilemällä voi myös tuntea itsensä iloiseksi, tai ainakin iloisemmaksi kuin hymyilemättä. Vaikka emme tarkkaan tiedä, kuinka voimakkaasti ja missä kaikissa tilanteissa tämä *facial feedback* vaikuttaa, avautuu sitä koskevista tutkimuksista jännittävä näkymä: sama tapahtuma kasvoilla säätelee sekä vuorovaikutuksen kulkua että ihmisen omaa tilaa – ja vaikuttaa näin koko vuorovaikutusjärjestelmän tunnetilan muoutumiseen. Nämä kytkökset ovat niin tiiviitä, että vaikuttaisi tosiaan oikeutetulta puhua *vuorovaikutusjärjestelmästä*.

Emotionaalisen vuorovaikutuksen kulkua onkin perusteltua tarkastella yhteydessä vuorovaikutukseen osallistuvien ihmisten mielen tilojen ja psykofysiologisten reaktioiden itsesäätelyyn. Nykyisin käytössä olevat mittaustekniikat mahdollistavat emotionaaliseen kokemukseen liittyvien fysiologisten reaktioiden (aivosähkötoiminta, ihon sähköjohtavuus, sydämen lyöntitiheys) mittaamisen myös luonnollisissa tai luonnollista muistuttavissa vuorovaikutustilanteissa. Sanallinen ja ei-sanallinen emotionaalinen ilmaisu on kolmen järjestelmän leikkauskohdassa: se osallistuu niin subjektiivisen kokemuksen, psykofysiologisten reaktioiden kuin välittömän sosiaalisen vuorovaikutuksenkin organisaatioon. Erittelemällä samoja vuorovaikutustilanteita sekä keskustelunanalyysin että psykofysiologisen tutkimuksen välineillä – yhdistämällä videoituihin vuorovaikutustallenteisiin osanottajien psykofysiologisten indikaattoreiden tallennus – voidaan luoda kiinnostavia tutkimusasetelmia, jotka valottavat näiden järjestelmien välisiä suhteita.⁴⁵

MIELI VUOROVAIKUTUKSESSA

Olemme tässä luvussa tarkastelleet sosiaalisen konstruktionismin sosiologista – tai *sosiologistista* – tapaa tutkia mieltä sekä kahta vaihtoehtoa tai laajennusta tälle ohjelmalle: mielen luennan mikrososiologiaa ja systeemistä näkemystä emootioiden säätelystä. Nyt voimme tarkastella näitä kolmea mieleen liittyvää lähestymistapaa rinnakkain.

Konstruktionistinen mielen sosiologia esittää, että mieleen liittyviä ilmiöitä – kognitioita, emootioita, motivaatiota, intentioita – tulee tarkastella niiden sosiaalisessa kontekstissa. Mieltä ilmaistaan ja tulkitaan tämän näkökannan mukaan aina vuorovaikutuksessa. Sekä mielen luennan mikrososiologia että emootioiden säätelyn systeemisyyttä korostava näkemys ovat samoilla linjoilla tämän näkökannan kanssa, sillä niiden kannalta mieli ja vuorovaikutuksen sosiaalinen konteksti kuuluvat erottamattomasti yhteen. Nämä kaksi uudempaa lähestymistapaa eroavat kuitenkin ratkaisevasti konstruktionismista. Konstruktionismin näkökulmasta mieltä voi pitää sosiaaliseen vuorovaikutukseen nähden *epifenomenaalisena* seikkana. Epifenomeeni on sekundaarinen ilmiö, joka esiintyy primaarimman ilmiön rinnalla muttei vaikuta siihen. Epifenomeeninä mieli on olemassa vuorovaikutuksen seurauksena. Sen ottamat muodot – kognitioina, emootioina, intentioina – palvelevat vuorovaikusta, ja sen koettu todellisuus on projektion kaltainen asia, ensisijaisen ilmiön, sosiaalisen vuorovaikutuksen, heijastusta. Mielen luennan mikrososiologian ja emootioiden säätelyä koskevan systeemisen näkemyksen kannalta mieli *ei* voi olla epifenomeeni. Ihmisen mieli ja sosiaalinen vuorovaikutus nimittäin edellyttävät toisiaan. Sosiaalinen vuorovaikutus ei olisi mahdollista ilman suuntautumista toisen aikomuksiin ja haluihin, ilman toisen kognitiivisen ja affektiivisen tilan jatkuvaa seurantaa tai ilman toisen tekojen ja omien tekojen jatkuvaa vaikutusta oman psykofyysisen tilan kanssa. Vuorovaikutuksen tutkimuksen tulevaisuus onkin

toivoaksemme yhä enemmän sellaisissa tutkimusasetelmissä ja menetelmissä, joissa vuorovaikutuksen mielellisyyttä ja mielen vuorovaikutuksellisuutta tarkastellaan yhtä aikaa.

PEREHTYMISTÄ VARTEN

Berger & Luckmann (1995) on sosiaalisen konstruktionismin klassikkoteos. Coulter (1989) puolestaan edustaa konstruktionismia vuorovaikutuksen tutkimuksen saralla. Peräkylä (1990) on kotimainen esimerkki konstruktionistisesta vuorovaikutustutkimuksesta. Heritagen (1996) teos on hyvä johdatus vuorovaikutuksen tutkimukseen ja keskusteluanalyysiin. Enfieldin ja Levinsonin (2006) toimittama teos käy johdantonsa osalta ja myös kokonaisuudessaan hyväksi katsaukseksi ihmismielen sosiaalisuuden monitieteiseen tutkimukseen. Epley (2014) on erinomainen esitys siitä, miten ymmärrämme toisten mieliä ja myös siitä, miksi usein epäonnistumme tässä yrityksessä.

Ihmismieli ja sosiaalinen vuorovaikutus

30. Tekstissä on hyödynnetty Anssi Peräkylän artikkelia ”Mieli sosiaalisessa vuorovaikutuksessa” (2009).
31. Tunnetuin Frankfurtin koulun kirjallisista tuotoksista on tässä kontekstissa Adornon ym. (1950) niin sanottua autoritaarista persoonallisuutta käsittelevä laaja tutkimus.
32. Ks. Berger & Luckmann 1995. He tosiaan julkaisivat kirjansa alun perin jo 1960-luvulla, mutta sen vaikutus alkoi todella tuntua ympäri maailmaa vasta 1980-luvulla.
33. Potter 2006, 132.
34. Ks. esim. Gill & Maynard 2006 tai Raymond & Heritage 2005.
35. Heritage 1996, 65.
36. Levinson & Enfield 2006, 1.
37. Tätä kuvittelutaipumusta on kutsuttu egosentriseksi harhaksi (ks. Epley 2014, joka käsittelee muun muassa tätä teemaa oivaltavasti).
38. Schegloff 2006. Keskustelu kuuluu kokonaisuudessaan vapaasti käännettynä seuraavasti: 01 A: Moi. 02 B: Hei. 03 A: Hei. 04 B: Mitäs puuhaat. 05 A: Enpä ihmeempää. 06 B: Lähdetkö yhdelle? 07 A: Joo.
39. Ks. Tomasello 2006.
40. Ks. Ekman 2003.
41. Ks. esim. Gross 2007; Vanderekchove ym. 2008.
42. Gross 1998, 275.
43. Steven Pinker (2012) käsittelee väkivallan ja muun muassa tunteiden itsesäätelyn yhteyttä kiistanalaisessa mutta mielenkiintoisessa teoksessaan.
44. Beebe & Lachman 2002, 22.
45. Peräkylä ym. 2016.